

УДК 72.035

Юрій ПШЕНИЧНИЙ

БУДІВЛІ МІСТА ДУБНА ЗА ОПИСОМ 1836 РОКУ

Вивчення архітектурних атрибутів простору міста становить вагомий складовий історичний урбаністики. Від часу зведення та протягом подальшого існування, забудова багатьох міст, зокрема і Дубна, безповоротно змінювалася. Велика кількість архітектурних об'єктів не пережила свою добу і була назавжди втрачена для міського середовища. Ті, яким пощастило вціліти, доповнювались новими, завдяки чому в кожен окремо взятий період у просторі міста поєднувались хронологічно та конструктивно досить різні будівлі. На окрему увагу заслуговують своєрідні риси, які були властиві більшості із них.

Поглиблене вивчення історичної забудови міста можливе на основі писемних, архітектурних, картографічних, археологічних та етнографічних джерел. Результативність створюваних історичних реконструкцій залежить від їхньої повноти і можливостей взаємодоповнення. Інколи вдається мати справу з писемними джерелами описового характеру, які сфокусовані виключно на завданні репрезентувати стан забудови на певному етапі міського розвитку. До таких належить запропонований до огляду у даній статті та опублікований у додатку «Опись строениям в Дубне, принадлежащим владельцу Тайному Советнику и Кавалеру князю Любомирскому»¹ (далі — Опис. — прим. авт.), датований 1836 р. (див. Додаток 1).

Цей документ з'явився в ході реалізації проекту князя Юзефа Любомирського по продажу Дубна у державну власність Російської імперії з метою облаштування тут губернського уряду. З огляду на те, що Опис мав на меті дати уявлення про вигідні перспективи цієї справи, він знайомить нас з наявними будівлями житлового, адміністративного, громадського, господарського і промислово-виробничого призначення. Свого часу частину Опису, у якій йдеться про замок і палац князів Любомирських, опублікувала О. Л. Михайлишин².

У джерелознавчому екскурсі відзначимо, що найраніша відома спроба дати уявлення про характер забудови Дубна відноситься до 1671 р. і належить Ульріху фон Вердуму³. Далі потрібно відмітити такі документи, як Розпорядження княгині Теофілії Любомирської 1699 р.⁴, Інвентар міста Дубна 1723 р.⁵

Анотація. У статті на основі опису 1836 р. розглядаються архітектурні об'єкти Дубна. На їхньому прикладі прослідковано особливості адміністративної, промислової, представницької, господарської та торговельної забудови. Локалізовано місцезнаходження деяких будівель та комплексів забудови на території міста. Вперше опубліковано у додатку документ під назвою «Опись строениям в Дубне, принадлежащим владельцу Тайному Советнику и Кавалеру князю Любомирскому».

Ключові слова: Дубно, будівлі, архітектурні конструкції, опис 1836 р., міське планування.

¹ ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 1. Спр. 26. Опись строениям в Дубне принадлежащим владельцу Тайному Советнику и Кавалеру князю Любомирскому. Арк. 33–39 зв.

² Михайлишин О. Палацово-паркові ансамблі Волині 2-ї половини XVIII — XIX століть. К., 2000. С. 139.

³ Вердум Ульріх фон. Щоденник подорожі... / перекл. І. Сварник // Жовтень, 1983. № 10. С. 98–99.

⁴ АЮЗР. Киев, 1869. Ч. V. Т. I: Акты о городах (1432–1798). С. 177–180.

⁵ APL. Zespól 79. Sygn. 40. Inwentarz miasta Dubna, 1723 rok. 88 s.

та Податковий реєстр 1805 р.⁶ Окремі відомості про стан забудови міста присутні у близьких за часом до Опису спогадах Ю. Крашевського, який в 1840 р. відвідав дубенські контракти⁷. В 1850 р. у військово-статистичному огляді Волинської губернії було вміщено опис укріплень замку⁸. Подібний до нього матеріал присутній у Короткому огляді історії та історичних пам'яток середньої частини Волині 1890 р.⁹ Становлять інтерес також джерела, які розкривають забудову окремих архітектурних комплексів Дубна. Це — інвентарні описи монастирів та їхніх володінь 1731¹⁰, 1739¹¹, 1746¹², 1755¹³, 1769 рр.¹⁴, а також описи парафіяльного костелу кінця XVIII — початку XIX ст.¹⁵ Значний обсяг відомостей про забудову Дубна XVI–XIX ст. розпорошений в актових книгах магістратського та повітових урядів, документах канцелярії київського, подільського і волинського генерал-губернатора, чиншових книгах. Їхній комплексний розгляд та аналіз ще попереду.

Для вивчення особливостей розвитку міської забудови важливе значення мають археологічні джерела. Неабияка цінність у дослідженні структури міста і локалізації об'єктів належить картографічним джерелам, добірка яких датується кінцем XVIII — першою половиною XIX ст. і була опублікована П. А. Ричковим¹⁶. У світлі тривалого просторово-

планувального розвитку Дубна джерельна база для вивчення особливостей його будівель потребує збагачення.

Опис відтворює стан розвитку міської забудови у тому вигляді, в якому вона розвивалась, стимульована торгівельно-господарським і культурним піднесенням Дубна у період проведення у ньому контрактних ярмарок. Вже цим він відображає кульмінаційні вияви у розбудові міста та дозволяє прослідкувати найбільш затребувані напрямки розвитку його інфраструктури. Нагадаємо, що контрактні ярмарки були офіційно перенесені до Дубна зі Львова 31 листопада 1773 р.¹⁷ та відбувались тут щорічно до кінця 1793 р. Протягом цього періоду Дубно набуло значення центру міжнародного торгівельно-економічного життя, а капітал, який тут обертася і значною мірою спрямовувався на розбудову міста¹⁸.

Особа, яка займалась укладенням Опису, ймовірно, походила з оточення князя Ю. Любомирського. Відомо, що для такої справи вельможі утримували підготовлених посадовців — геометрів і контролерів, які володіли знаннями і навиками для дотримання необхідної форми створення інвентарів. Ця людина добре володіла російською мовою, але у тексті присутні також польськомовні означення, які були на той час в ужитку (бронз, коридорик, льодовня, філяри та ін.). Першочерговими завданнями укладача була фіксація розмірів, планування, конструкції і призначення будівель.

Як відомо, рядова забудова Дубна протягом XIX ст. була представлена, головним чином, дерев'яними будинками. Частка мурованих будівель у загальній масі житлового фонду на кінець XIX ст. за підрахунками О. Прищепи у більшості волинських міст не перевищувала 11–22%¹⁹. Ю. Крашевський, свідчення якого приблизно співпадають з часом створення Опису, відмічав, що Дубно має ледве декілька мурованих кам'яниць. Ринок оточують старі заїзди, дерев'яні, з'єднані один з іншим, стоячі рядами, брудні і чисельні²⁰. Все ж, при уважнішому розгляді, реальна частка мурованої забудови міста виглядала не настільки непоказною. З Опису довідуємось, що Ю. Любомирський виступав власником 17 мурованих будівель, у тому числі частини ратуші. Це без урахування замку, а також

⁶ APL. Zespól 79. Sygn. 43. Registr bierczy wszelkich czynzów i podatków od miezkanców miasta Dubna również od włościan przedmieścioń Surmicz jako i Zabramia Łuckigo... na rok 1805 od dnia 24 marca 1805^{aa} do dnia 24 marca 1806^{aa}-Ru zdziałany. 42 s.

⁷ Kraszewski J. I. *Wieczory Wołyńskie*. Lwów, 1859. S. 22–25.

⁸ Военно-статистическое обозрение Российской империи. СПб., 1850. Том X. Часть 3: Волинская губерния / [сост. Штабс-капитан Фритче]. С. 140–142.

⁹ Краткое обозрение истории и исторических достопримечательностей средней части Волины. СПб., 1890. С. 10–14.

¹⁰ Переговский В. Бывшие православные монастыри в г. Дубне Волинской губернии, основанные князьями Острожскими // ВЕВ, 1880. № 32. С. 1450–1453.

¹¹ Переговский В. Бывшие православные монастыри в г. Дубне Волинской губернии, основанные князьями Острожскими // ВЕВ, 1880. № 34. С. 1537–1554.

¹² Переговский В. Бывшие православные монастыри в г. Дубне Волинской губернии, основанные князьями Острожскими // ВЕВ, 1880. № 34. С. 1552–1553.

¹³ Близняк М. Інвентар міських волок Дубенського Спасо-Преображеського чоловічого монастиря 1755 р. // ОД. Вип. 4. Остріг, 2015. С. 177–192.

¹⁴ Пшеничний Ю. Забудова Дубенських Спасо-Преображеського і Хрестовоздвиженського монастирів за описом 1769 р. // Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Остріг, 2016. Вип. 25. С. 161–166.

¹⁵ ДІКЗД, кн. 7732/ДІІІ — 4459. *Wizyty kościoła parafialnego Dubieńskiego w roku 1799–1810–1814 — tudzież opis kościoła parafialnego Dubieńskiego 1816*.

¹⁶ Ричков П. А. Розпланування міста Дубно за картографічними джерелами // АСВ: зб. наук. праць. Рівне, 2012. Вип. 3. С. 122–142.

¹⁷ ЦДІАУК. Ф. 34, Дубенський гродський суд, м. Дубно Волинського воеводства. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 16.

¹⁸ Пришляк В. Торгівельне місто Дубно у XVIII ст. // Дубно і світ: зб. тез наук. повідомлень міжнар. ювілейн. конф. «Дубно і світ». Дубно, 2000. С. 43.

¹⁹ Прищеп О. Міста Волині у другій половині XIX — на початку XX ст. Рівне, 2010. С. 196.

²⁰ Kraszewski J. I. *Wieczory...* S. 24.

дрібних господарських мурованих споруд, таких як погребі, колодязі, льодовні. Тож у власності князя перебувала фактично половина мурованих будівель міста, збудованих чи придбаних на кошти Любомирських. Ще 16 мурованих будівель з поверхами належало різним особам.

Значно переважаюча дерев'яна забудова не була настільки надійною, як мурована, до того ж вона часто ставала жертвою пожеж. Нищівні з них трапилися у Дубні у 1752, 1786, 1811 та 1844 рр.²¹ Схоже, що піднесення рядового мурованого будівництва у Дубні в останній чверті XVIII — на початку XIX ст. було викликане частково якраз потребою захистити свій крам та інвестиції від стихійних пожеж. Це добре видно на основі значної кількості мурованих споруд призначених для торгівлі, зберігання товарів та промислового виробництва. За Описом до них належали будинок для загальної ваги, погребі, ратуша, мурована прибудова для продажу напоїв, лютровня²² і медовий бровар, млин біля замку, кам'яні магазейни та пивний бровар.

Поряд із мурованими, у власності Ю. Любомирського відзначається присутність також дерев'яних будівель. Серед них згадано будівлі, які у стовпи збудовані. Вони переважно господарського призначення (стодола, конюшня, сарай). Виняток становить лише корчма Сломяна, яка мала піч для обігріву. Конструкція «у стовпи» передбачала наявність вертикальних стовпів (сох), які часто вкопувалися прямо у землю по кутах та уздовж стін будівель між якими закладалися дилі, бруси або дошки, а шви замазувалися глиною.

Ряд споруд названо просто дерев'яними, але деталі конструкції при цьому не уточнено. Це переважно будинки житлового або промислового призначення, що, очевидно, вказує на використання для їхнього зведення більш добірних матеріалів та ужиток надійніших конструкцій. Ці особливості дерев'яної забудови Дубна допомагають уточнити археологічні об'єкти. Серед них становить інтерес споруда № 2, досліджена по вул. Кирила і Мефодія, 26, що поблизу Великої синагоги, яка датована другою половиною XVIII — першою половиною XIX ст. Вона прямокутна у плані, по кутах та вздовж стін збереглися рештки округлих у перерізі вертикальних стовпів, діаметром 0,15–0,2 м.²³ Стіни були обшиті деревом, ймовірно, брусами, що

вставлялися у пази стовпів. Подібна схема зведення будинку відмічена на ділянці Майдан Незалежності, 3 для дещо ранішої будівлі № 6, датованої другою половиною XVII — першою половиною XVIII ст. У цьому випадку вдалося простежити дві нижні горизонтальні колоди, покладені в одну лінію, діаметром 0,25–0,3 м, що впиралися чи вставлялися у вкопаний вертикальний стовп. По обох сторонах від нього колоди біля кінців були перев'язані із двома колодами поперечних стін²⁴. Іншим прикладом перев'язаних колод у стінах будинку слугує споруда № 5 XVII–XVIII ст. із ділянки по вул. Кирила і Мефодія, 8–10²⁵. В обох випадках стверджено елементи зрубу. Отже є підстави припускати, що частина дерев'яних будівель з Опису мала зрубні конструкції, наявність яких у Дубні простежується за археологічними матеріалами у XVII–XVIII ст.

Виділяється конструкція дерев'яного амбару на Сурмицькій греблі, який збудовано на воді на дубових стовпах, а також шестигранного будинку для «экономической стражи». Деякі будівлі поєднували в собі муровані і дерев'яні елементи. Так, згадується дерев'яний магазейн²⁶ на кам'яному фундаменті, а у структуру пивного броваря входив мурований будинок, другий поверх якого був збудований з дерева. При багатьох будинках, як мурованих так і дерев'яних знаходилися ганки під дахами, утримуваними колонами. Колонадами відзначається оформлення також інтер'єрів окремих будівель, про що раніше було відомо лише для бальної зали палацу Любомирських. Зокрема, при описі мурованого будинку для казарми згадується зала на весь простір будинку, в якій стеля укріплена на 18 кам'яних колонах. Мурований будинок комісаріатського депо також в усьому обширі містив залу на 12 кам'яних колонах. Дерев'яний амбар на Сурмицькій греблі мав ганок і галерею на 10 дерев'яних колонах. Зазначено також, що тюрма на верхньому поверсі Луцької брами укріплена на чотирьох кам'яних колонах.

Про планування житлових будівель довідуємось з описів будинків для офіціалістів. Вони мали по три кімнати, кухню чи пекарню і комору. В одному з них були ще сіни. Наглядач за цегельним заводом проживав у хатині, яка мала сіни, житлову кімнату

²⁴ ІА НАНУ, Науковий архів 2005–2006 / 104. // Прищепя Б. А., Ткач В. В., Чекурков В. С. Звіт про археологічні розкопки у м. Дубно на Майдані Незалежності у 2005–2006, рр. С. 18, 19.

²⁵ ДІКЗД, нд-4862. // Прищепя Б. А. та ін. ... Звіт про археологічні розкопки у місті Дубно на ділянках на вул. Кирила і Мефодія, № 26... С. 17.

²⁶ Магази́н — велика складська будівля для зберігання провіанту, інженерного обладнання, військового обмундирування та інших речей. Термін часто вживався у Російській імперії з кінця XVIII ст.

²¹ ДІКЗД, кн. 7732/ДІІІ. 4459. С. 110.

²² Від старопольського — *lutrować* — очищати (в даному випадку горілку).

²³ ДІКЗД, нд-4862. // Прищепя Б. А., Ткач В. В., Чекурков В. С. Звіт про археологічні розкопки у місті Дубно на ділянках на вул. Кирила і Мефодія, № 26 та № 8–10 у 2005 році. С. 6–8.

з піччю і комору. Друга будівля біля цього заводу уміщувала дві кімнати і одну комору. Вирізнявся обширним плануванням житловий будинок сурмицького фільварку. У ньому були сіни, шість житлових кімнат, будуарик²⁷, велика зала, пекарня і комора для припасів. Будинок економа Забрамського фільварку містив сіни і дві кімнати з прикоморком. Мурований житловий будинок на Сурмицькій греблі мав сіни і дві кімнати. Дерев'яний будинок при медовому броварі мав три житлові кімнати. Дерев'яний будинок, що раніше належав якомусь Ангельчику Балю, мав сіни, три кімнати, пекарню, комору на припаси. Біля цього будинку знаходилося також подвір'я, город, садок, сінокіс, мурований погріб, праворуч від будинку — конюшні, а ліворуч — возовня. Отже, житлові будівлі найчастіше мали дві-три кімнати, кухню чи пекарню і комору на припаси. Покриття даху було переважно гонтовим, і навіть палац князів Любомирських був покритий гонтом. Солом'яний дах бачимо у господарських неопалювальних будівлях (сараях, вівчарнях, стодолах, конюшнях, возовнях). Проте і сарай, в якому відбувалося виготовлення цегли, мав солом'яне покриття, але над двома печами тут дах був покритий дошками. Останні особливості були обумовлені пожежною безпекою.

Щодо інтер'єру приміщень, то у більшості випадків згадуються лише ті деталі, які у практичному значенні доповнюють саму конструкцію (колони, печі, підлога, двері, вікна). Лише епізодично, як то при описі палацу князів Любомирських, зауважено риси, які характеризують мистецьке оформлення його залів: штукатерії, жирандолі, дзеркала, віконця з віденського скла, укладена візерунком підлога. Згадок про меблі та інше речове наповнення приміщень укладач унікав, за винятком хіба що великого крісла на гауптвахті у ратуші. Цінними є свідчення про особливості конструкції будівель, зокрема таких як дерев'яний купол з годинником на замковій брамі, кам'яний міст на аркадах при Луцькій брамі, голландські дахи міських будівель і т.п.

До слабких пізнавальних сторін Опису потрібно віднести відсутність чіткої прив'язки будівель до міського планування. У багатьох випадках це ускладнює їхню локалізацію, за винятком хіба що добре відомих з них, наприклад таких, як ратуша та замок. Стосовно деяких інших споруд, то допомогу у цьому надають плани міста, окремі об'єкти на яких можна ототожити з описаними в тексті. До них належить сурмицький фільварок, який згідно з планами кінця XIX — початку XX ст. був розташований на ділянці поблизу рогу вулиць Морозенка і Фабрична. Розташування описаного заводу для

виготовлення цегли є підстави пов'язувати з передмістям Забрама, оскільки тут він позначений на плані 1826 р.²⁸. Поряд з тим потрібно відзначити, що виходячи з плану кінця XVIII — початку XIX ст., інший цегельний завод знаходився поблизу сурмицького фільварку, але до нього входило чотири сараї, поруч із якими стояли два муровані будинки цегляного майстра. Це дозволяє сказати, що в Описі мова йде не про нього.

Мурований бровар, що позначений на плані кінця XVIII — початку XIX ст., стояв на початку передмістя Сурмичі, де пізніше була розташована нова польська в'язниця. Судячи з послідовності тексту Опису, він відповідає пивному броварю. Вірогідно, саме із його розташуванням тут пов'язана до сьогодні збережена назва вулиці Броварної. Це варте уваги свідчення, адже поширеною є думка, що до будівництва в'язниці тут стояв млин. Це не підтверджується як свідченнями Опису, так і старими планами міста. Недоцільним спорудження водяного млина у цьому місці бачиться також із точки зору функціонального пристосування.

З шести згаданих в Описі млинів (а фактично — п'яти, оскільки два знаходилися під одним дахом), розташування чотирьох вдається з'ясувати завдяки планам. Це передусім мурований млин біля замку, який стояв на каналі за палацом князів Любомирських. Другий млин, дерев'яний, зафіксований на рукаві річки, що протікав перед самим початком передмістя Сурмичі²⁹. Ще два дерев'яні млини стояли по обом сторонам від великого пропускного шлюзу. Це місце на основі планів можна поміщати приблизно у тому місці греблі, де у наш час знаходиться міст через Ікву. Особливо цікавим є опис самої шлюзи, яка «по плану водної комунікації на реке Икве устроена с железными цепями у ворот и на оной слюзе мост сводный с железными цепями для проезда в город служащий». Маємо справу з невідомою деталлю в структурі Сурмицької греблі, де для зручності сплаву суден було влаштовано підйомний міст. Його наявність зумовлена тим, що через Дубно по Ікві сплавлилися достатньо габаритні вантажі, такі як будівельний ліс³⁰. Локалізація ряду інших будівель Опису хоча й неможлива на даному етапі опрацювання джерела проте достатньо перспективна за умови залучення у майбутньому додаткових матеріалів.

²⁸ Ткач В. Карта міста Дубна 1826 (1828) року // *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Україна та Волинь у Наполеонівських війнах*. Луцьк, 2012. Вип. 41. С. 243.

²⁹ Ричков П. А. Розпланування... С. 132, рис. 2, 3.

³⁰ Военно-статистическое обозрение Российской империи... С. 38.

²⁷ Будуарик — вишукана дамська кімната для відпочинку.

Враховуючи послідовність розташування у текстах описаних об'єктів, є достатньо підстав розміщати поблизу ринкової площі Дубна такі з них, як будинок кам'яний «для загальної ваги», «колода дерев'яна для міри хліба», кам'яна прибудова для продажу напоїв, колодязь навпроти гауптвахти (яка займала частину ратуші), мурований будинок для військової музичної школи. З-поміж інших, колодязь дуже вірогідно передував будівництву у пізніший час на його місці відомої водокачки.

Опис будівель князя Ю. Любомирського добре висвітлює торгівлю, промислові і господарські пріоритети, які панували у місті. Вони були обумовлені передусім рентабельністю утримуваних князем закладів і виробничо-господарських будівель. У цьому відношенні показовими є згадки про шість млинів, а також різні будівлі, що пов'язані з виробництвом, зберіганням і збутом спиртних напоїв. Тому значна кількість прибутків власника надходила саме від мукомельного і спиртово-горілчаного промислу, поширеного у Дубні. Внук ініціатора укладення Опису, князь Юзеф Любомирський (другий), згадував, що у самому місті йому належить виключне право на помел зерна, продаж алкоголю, магістральний і штемпельний збори³¹.

Отож ми маємо у розпорядженні важливе джерело для розгляду різних питань пов'язаних з розвитком Дубна в кінці XVIII — першій половині XIX ст. Вони стосуються планувально-архітектурних особливостей будівель міста, їхнього промислово-виробничого і торговельного призначення, господарського забезпечення, приватновласницького і державного управління.

Додаток 1

Опись строениям в Дубне, принадлежащим владельцу Тайному Советнику и Кавалеру князю Любомирскому³²

1. Замок или крепость бывшая в древних временах каменною стеною в квадрат обведенный, имеющий в окружности 45½ сажень, с трех сторон северной, восточной и южной сплавною рекою Иквою, а от города, от западной стороны каналом в 20 сажень широким и в 5½ сажень глубоким окружен. Эскарпы и контрэскарпы сего канала частью с бутового камня, а частью с кирпича построены, они имеют вышины 5½ сажень и толщины

один сажень. По обоим флангам эскарпа на валах два каменные бастионы и на том же канале мост на шести каменных филярах и дубовых столбах, укрепленный по котором вход во врата каменного строения, называемого замковая брама, которая имеет в окружности 88 сажень, вышины — 8 сажень и толщины в стенах — 1 сажень со сводами во внутри о 3-х кондигнациях. В первой кондигнации помещаются жилые комнаты, конюшни и особо склады с крышею из железной бляхи. Во второй и третьей кондигнации — экономические магазины, где в случае надобности устройть бы можно выгодные жилые комнаты. На верху сей брамы устроен деревянный купол, на котором укреплены часы для целого города полезны. У подошвы же той брамы, то есть во основании крепости, имеется пять больших со сводами *погребов*, в которые вход двумя местами и с двумя железными дверьми при входе. Выйдя из ворот описанного строения на большой двор по левой руке или же с северной стороны *корпус* из кирпича построенный на основании крепости в окружности 103 сажень, вышины от поверхности основания крепости 5 сажень, толщиной в стенах ¾ сажени, до которого вход по сходам из каменных плит, вымощенным до подземельных коридорей под сводами устроенных на двое кондигнаций разделяющихся, где имеются *жилые комнаты, кухня английская, пекарня, кондитерская, кладовая*. Над теми же комнатами или подземельными коридорами вход со двора до нижнего этажа по сходах из каменных плит, вымощенным до коридарей, а из оных в залы коих есть четыре, а в особенности «*английская галерея*» в мытологические штукатерии украшена, пол из магоновога дерева в розетты и лютне устроенный.

Зала гостиния с большими вокруг зеркалами в стенах и с окошками виденского стекла.

Зала круглая с галереей на 12-ти с мозаики колонах укрепленною и с мытологическими штукатериями и устроенными там же двумя круглыми печками в виде урны, а также имеющие при стенах большие зеркала и завершённые 12-ти жоранделов с позолоченным бронзом. Окошка в одной из виденского стекла. *Английская зала* с мытологическими штукатериями и вокруг гипсовыми грациями с дверьми из магоновога дерева.

Сверх описанных зал, в том же этаже имеется еще жилых и гостиных *комнат 10-ть*, в числе которых в одной пол устроен из магоновога дерева, а в прочих из яворового и дубового. Во всех комнатах окошка двойные.

На *верхний этаж* вход по сходам тремя местами на коридоры, а из оных до жилых и гостиных комнат, коих есть 18-ть с устроенными во всех местах огривательными печками, дверьми крашенными и двойными окошками.

Крыша над корпусом вся гонтами крыта. Наружность же означенного корпуса состоит в древнем виде. Напротив описанного корпуса, то есть в южной стороне, *флигель с этажом* имеющий в окружности 62 сажень, вышины 4½, толщины муру в стенах ¾ сажени. В коем внизу владельческая *касса или кладовая* под сводами с большой при ней *комнатой для канцелярии* до кладовой, одна двери железная и другая деревянная, окошка с железными решетками, в комнате дверь деревянная,

³¹ Lubomirski J. Historia pewnej ruiny... S. 142.

³² При публікації документу написання слів залишається без змін. Для кращого розуміння змісту, згідно з правилами сучасного правопису, уніфікується вживання великої, малої літери та ком, здійснюється поділ тексту на речення. Скорочення слів та примітки подані у зламаних дужках. Опис додано до листа князя Ю. Любомирського до Київського військового губернатора, генерал-губернатора Волинського і Подільського Гурьєва О. Д. від 28 жовтня 1836 р.

крашенная с французским замком. Особо же для кассира *две жилые комнаты с кухнею и с коридорами*, от коего вход до *архива с двумя камерами* под сводами. Двери при архиве железные и в окошках железные решетки. На верхний этаж сего флигеля вход двумя местами по сходам на коридорики, а из оных к жилым комнатам, коих имеется 10-ть, *кухня одна* и особо на *склад* разных припасов. Сверх того, две камеры под каменными сводами, в коих хранится *архив Уездного суда*. У подошвы сего флигеля имеется *5-ть каменных со сводами погребов* с железными дверьми при входе.

Под валами крепости замковой имеется четыре каменные казематы под сводами, заключающие в себе длины 1206 сажень и при оных четыре жилых комнат. Означенные казематы употребляются ныне на разные склады и конюшни. Вообще в прописанном замке, заключающим в себе три большие каменные строения и подземные казематы, поместить можно многочисленныя склады без всякой опасности, а также к помещению присутственных мест или других заведений означенныя строения выгодными быть могут.

Возле флигеля *дом деревянный* для официалисты, в коем на правой руке жилых комнат три, а с противной стороны две с устройством дверей, окошек и прочего.

Деревянный сарай в квадрат построенный имеющий длины [не вказано — Ю. П.] сажень, а ширины [не вказано — Ю. П.], в коем на двое разкрывающихся дверей с обыкновенною оковкою и замками 14-ть. Крыша на оном гонтами крыта. Возле сего конюшня с дерева построенная и людовня с застройкою над оною.

2. *Дом каменный* для общих весов с верхним этажом, имеющий длины 13, ширины 7 или вокруг 40 сажень, вышины $4\frac{1}{4}$ и толщину муру [не вказано — Ю. П.] сажени, в коем на низу *комнат жилых* 3 под каменными сводами, особое отделение под каменными сводами и аркадами для весов. На верхний этаж вход по сходам на коридорик, а из оного до жилых комнат, которых имеется пять и особо одна *большая зала*. Во всех комнатах пол с досок и потолок с щикатуркою, двери фалованные с оковкою и французскими замками крашенные масляною краскою, окошка с надлежащею оковкою, тоже крашенные.

Каменный погреб, к сему строению принадлежащий, со сводами и с железными дверьми при входе. *Подворья 2-и* к сему дому принадлежащие, вокруг застроенные деревянным забором. На одном подворье *весы* на четырех деревянных колонах построенные, а на втором подворье *строение деревянное*, в коем *амбар, возовня и конюшня* под одною крышею и особо же *строение* тоже деревянное для хозяйства нужное.

3. *Колода деревянная* на торговом плацу для меры хлеба с крышею на шести колонах.

4. *Ратуш*. Часть ратуши каменной от восточной стороны во внутри города с этажом верхним выстроенным и ровным, длины 14 сажень, ширины 9, вышины [не вказано — Ю. П.], толщиною в стенах [не вказано — Ю. П.]. В коем на низу под каменными сводами *главная военная гауптвахта* с крыльцом и балконом на 5-ти каменных

колонах укрепленным, пол и потолок с досок. Пирамид или стоек для ружья под крыльцем 2-и и кресло большое одно. Вход вовнутрь гауптвахты на коридор, а от толь в комнаты, которых имеется четыре, как *офицерская караульная, офицерская арештанская, для нижних чинов и для уголовных арештантов*. Сверх того *кухня одна*. Во все строении двери и окошка столярной работы с надлежащею оковкою, пол с досок печей обогревательных 5-ть. Верхний этаж имеет длины 27 сажень, ширины как сказано о нижнем, вход по сходам деревянным до коридорика, а от толь в комнаты, которых есть 9-ть. *Зал больших* две, сверх того *кухня одна и кладовая для припасов одна*, пол с досок, потолок с гипсовой щикатурки, окошка двойные с надлежащею оковкою. Двери во всех комнатах и залах фалованные с надлежащею оковкою и французскими замками. За стенами капитальными описанного — ратуша.

5. *Каменная пристройка* в коем продаж напитков с двумя во внутрь отделениями, пол с досок, печь с кирпича устроена, означенной пристройки имеется длины $6\frac{1}{2}$ сажень, ширины $3\frac{1}{2}$ и вышины $1\frac{1}{2}$ сажень.

6. *Колодезь* напротив гауптвахты в середине площади, под крышею гонтами крытою и масляною краскою крашеною на двух колонах укрепленною с цебрами кованными и панковыми канатами.

7. *Дом каменный* для военной музыкальной школы, длины $15\frac{1}{2}$ ширины $2\frac{1}{2}$, вышины 3 сажень, толщиною в стенах $\frac{1}{2}$ сажени в коем имеется два коридорики, от которых вход в комнаты, коих есть шесть. В целом том строении двери и окошка с надлежащею оковкою, пол и потолок с досок, крыша гонтами крыта.

8. *Строение каменное называемое Луцкая брама* имеющее в окружности 32 сажени, вышины 7 сажень, толщиною в стенах $1\frac{1}{2}$ сажени, в котором ворота для въезда в город. На верхнем этаже сего строения *тюрьма* для арештантов на 4-х каменных колонах укрепленная. Вход до оной по сходам на коридорик, а от толь в арештанские комнаты, коих есть три. Возвращаясь оттоль до коридорика вход по сходам на *второй этаж*, где имеется *арештанских комнат три и цехаузов 2*. Во всем том строении пол и потолок с досок, окошка с железными решетками и двери с надлежащею оковкою. При означенной бране *каменный мост* на каменных аркадах, под которым имеется тюремное отделение под сводами с четырьмя окошками и с решетками железными, где в древних временах содержимы были арештанты [нерозбірливо].

9. *Домик деревянный* для экономической стражи, в шестигранно построенный, в коем две комнаты с окошками и дверями, крыша на оном гонтами крыта.

10. *Дом деревянный* возле вышеописанного домика с крыльцом на двух деревянных колонах укрепленным, до которого вход до сеней, а оттоль в комнату одну и кухню. По левой же стороне комнат две, пол и потолок с досок. В целом том строении окошка с надлежащею оковкою и двери столярной работы. К тому принадлежащий сарай на сохах и при сохах с дверьми на двое растворяющимися.

Погреб в земле вырыт. Стены оного из дерева устроены. При том же доме огород.

11. Дом каменный для казармы имеющий длины 29, ширины 13, вышины 2 сажни толщиною в стенах сажня с крыльцами по обоим причулках на 16 каменных колонах укрепленными. Вход во внутрь до залы одной большой на все пространство дома, в которой 18 каменных колон, на коих укрепленный потолок с обогревательными в [онной] зале печками. А по углам имеется комнат 5-ть тоже с обогревательными печками. Сверх того кухня одна с коридором. Во всем том строении окошка двойные с оковкою и двери фалованой роботы с французскими замками. В угле сего строения погреб каменный со сводами. Нужник к сему строению принадлежащий с коридором из дерева построенным под крышею гонтами крытою. Там же большое подворье.

12. Корчма называемая Сломьяна или Шинковый Дом с дерева в столбы построенная, в которой комнат 2 для продажи напитков в одной печь пекарская и обогревательная из кирпича построенная. Двери и окошка обыкновенные.

13. Фольварк Забрамский. Дом деревянный для эконома в коем сени и комнат две с прикоморком, пол и потолок с досок, на правой руке от входа пекарня одна и кладовая для припасов. В целом том строении двери и окошка обыкновенные. Возле описанного дома конюшня с дерева построенная с дверьми на двое растворяющимися, с пристройкой для домашних птиц. Строение хозяйское а) амбар из дерева построенный под крышею гонтами крытою. Двери шалеванные, надвое растворяющиеся, с французским замком и вовнутрь четыре засеки или разделы, в) сарай деревянный называемый студола в столбы из дерева построенный, в нем четыре ворот на двое растворяющихся с железною оковкою, с) Ток складывания в скирды хлеба, окруженный вокрут плотом с четырьмя воротами на двое растворяющимися, д) сараи или овчарни для скотоводства в четыре угла построенные, в стенах окошка, крыша соломенная. В том строении ворот надвое растворяющихся трое и одиноких четыре.

14. Сарай деревянный для выделки кирпича, имеющий длины 66½, а ширины 8 сажней, крыша соломою крыта, во внутри печей две, над которыми крыша досками крыта. Возле того сарая хатка для досмотрщика кирпичного завода, в коем комната одна с коморкою и сеньми, печь пекарская с трубою над крышу выведенную. Вторая хатина деревянная в коей комнат две и коморка одна, печей пекарских две, с трубою наверх. Двери в обоих хатах и окошка простые.

15. Лютровня и медовый бровар из кирпича мурованный, имеющий длины 21 сажней, ширины 6 и вышины 2 сажни. В том строении жилых комнат 3, а впрочем на всем строении устроен верстак лютровняный и медовый с печками для 14 котлов. Двери и окошка с надлежащею оковкою. Крыша гонтами крыта, подворье палисадами окруженное с деревянными воротами для въезда. На том подворье дом деревянный, в коем жилых комнат есть три, с обогревательными печками, пол и потолок с досок, крыша гонтами крыта. Двери и окошка с надлежащею

оковкою. На правой руке сего дома конюшня, с дерева построенная, с возовнею и маштарнею, в коей двери надвое растворяющиеся. Крыша досками крыта, на левой руке амбар деревянный на дубовых палях укрепленный с полом с досок устроенным. Колодезь на том же подворье с журавлем для набирания воды.

16. Амбар деревянный на Сурмицкой плотине, на дубовых столбах на воде устроенный с крыльцом и с галерею верху на 10-ти деревянных колонах укрепленную. Имеющий длины 24, ширины 8 сажней с верхним этажем до которого вход по 3-х мосточках деревянных до крыльца, в том крыльце пол и потолок с досок. К входу во внутрь амбара дверей на двое растворяющихся трое. На верхний этаж вход по лестнице на галерею с устроенными штахетами. Из оной галереи дверей трое для входа в амбар. Во всем том амбаре двери кованые с французскими замками и железными решетками на нижнем этаже.

17. Мельница возле замка из кирпича построенная имеющая длины 12½, ширины 7 и вышины 4½ сажней, толщиною в стенах [не указано — Ю. П.] сажней с двумя кондигнациями. Крыша гонтою крыта. Во внутри весь механизм в 5-ми камнях действующих с нужными при том железными и петлями. Потолок с деревянною галерею над оным комнат две с трубою наверх смурованною. Двери и окошка окованы.

18. Мельница деревянная крашенная с голландскою крышею гонтами крытою, в ней действующих камней два в совершенном механизме с железами и петлями нужными. Дверь и окошка кованые. При той мельнице устроена слюза для спуска воды.

19. Мельниц деревянных две под одной крышею гонтами крытою в обеих действующих камней четыре с совершенном механизмом с железами и петлями. Дверей кованных двое.

20. Мельниц деревянных две по обоим сторонам большой пропускной слюзы, новоустроенные. В них действующих камней в надлежащем механизме с железами и петлями четыре. Двери и окошка с надлежащею оковкою.

21. Пропускная слюза по плану водной коммуникации на реке Икве устроена. С железными цепями у ворот и на оной слюзе мост сводный с железными цепями для проезда в город служащий.

22. Дом деревянный на плотине Сурмицкой для официалисты. В коем комнат три, кухня и кладовая для разных припасов, печь обогревательная и пекарская с комином из кирпича мурованным под аркадою с трубою на верх крыши. Двери и окошка с надлежащею оковкою. Пол и потолок с досок, при том доме конюшня с возовнею с дерева выстроенная гонтами крыта.

23. Дом второй для официалисты из дерева выстроенный, в коем сень одна, комнат три. Пекарня и кладовая для припасов, пол и потолок с досок. Печей обогревательных две, пекарская одна с мурованным коминком и трубою наверх выведенною, окошка и двери с надлежащею

оковкою. При том доме конюшня и возовня с дерева построенные, в части гонтами, а в части досками крыта с большим подворьем для склада материалов деревянных и дров, застроенным вокруг забором. В нем четыре ворот.

24. а) *Бровар пивный* из кирпича построенный, имеющий длины 44, ширины $8\frac{1}{2}$ и вышины 3 сажени, толщиной в стенах сажени с верхним этажом и голландскою крышею, гонтами крытою. В низу того строения *сушарня* железна на штибрах железных и таковыми ж руштвана с чагуными трубами. *Солодовня* под каменными филирами в коей пол с досок, *пивоварня* с хемическим верстатом для варения пива, курения водки, *хлодовня* и *пивная изба*. Во всех тех отделениях пол вымощенный каменными квадратными плитами, двери и окошка с надлежащею оковкою. *На верхний этаж* вход по сходам, где имеется склад ячменя солоду в трех отделениях, а сверху того особо склад имеется под крышею для сушения солоду. Пол и потолок с досок.

в) *Строение каменное*, имеющее длины $9\frac{1}{2}$, ширины $6\frac{1}{2}$ и вышины 2 сажени, толщиной в стенах $\frac{1}{2}$ сажени в нем конюшня с воротами, надвое растворяющимися. В том же строении каменная *людовня*, имеющая глубины 2 сажени, длины 3 и ширины 2 сажени. *Погреб* каменный со сводами, имеющий длины $20\frac{1}{2}$, ширины 4 и вышины 1 сажени в четырех отделениях при нем двери с надлежащею оковкою. Над сказанным погребом *изба беднарская*, из кирпича построенная, имеющая длины $20\frac{1}{2}$, ширины 4, вышины 1 сажени и толщиной в стенах сажени, с двумя комнатами для рабочих, потолок с досок, двери и окошка с надлежащею оковкою, на всем том строении крыша гонтами крыта.

с) *Конюшня деревянная*, крыша над ней досками крыта.

д) *Дом каменный* с верхним этажом из дерева построенный, имеющий длины 7, ширины $4\frac{1}{2}$, вышины до этажа $1\frac{1}{2}$ сажени, толщиной в стенах $\frac{3}{4}$ сажени. В коем на низу есть комнат жилых три, пол и потолок с досок, особо пекарня, а в ней потолок с досок с щекатуркою и пол квадратными каменными плитами умощен, кладовая для припасов, пол каменными плитами умощен и потолок с досок. Вход на верхний этаж по сходам на коридорик, а от толь до комнат коих есть 2, особо кладовая на припасы и *пекарня*. В целом том строении двери и окошка с надлежащею оковкою, крыша гонтами крыта, печи *огревательные* и *пекарские* из кирпича мурованные с трубою наверх. При том доме огород с садочком.

25. *Домик из кирпича мурованный* состоящий на Сурмицкой плотине, имеющий длины $3\frac{1}{2}$, ширины 4 и вышины $1\frac{1}{2}$ сажени. В нем сень одна и комнат две, пол и потолок с досок, печь *пекарская* из кирпича построена с трубою каменною наверх.

26. *Дом Питейный* возле коммессариатского депо, из дерева построенный, с крыльцом на 6-ти деревянных колонах укрепленным. Вход до сеней, а от толь до комнат коих есть три с прикоморком, в целом том строении потолок с досок, двери первые на входе шальованы, а прочие *столярной работы* с оковкою, печь *пекарская*

огревательная из кирпича. *Погреб* в земле, стены в оном деревянные, при нем двери с надлежащею оковкою.

27. *Фольварк Сурмицкий* с большим подворьем и с воротами на двое растворяющимися, при них: а) *дом жилой* деревянный с будуарком, зашальованным из досок, вход до сеней, а от толь до комнат в левую сторону коих имеется *шесть* и *зала большая* одна особо же *пекарня* одна и *кладовая* для припасов. Пол и потолок с досок. Двери и окошка *столярной работы* с надлежащею оковкою, печь *огревательная* и *пекарская* из кирпича с трубою таковою к верху. Крыша гонтами крыта. *Погреб* в земле, стены с досок с дверьми для входа в оный; в) *амбар деревянный* с крыльцом, в котором пол и потолок с досок, во внутри оного вход на верх по сходам где имеется склад. Двери при том амбаре с надлежащею оковкою и замками. *Ток* для склада хлеба в *скирды*, оградою окружен на оном с) *амбар второй* с крыльцом. Пол и потолок с досок. Двери с надлежащею оковкою, во внутрь вход по сходам деревянным наверх, где имеется склад возле амбара; д) *деревянная студола*, в коей ворот на двое растворяющихся четыре с железною оковкою, крыша соломою крыта; е) *сарай или овчарни* для скотоводства из дерева построенные в квадрат. Крыша на оных соломою крыта; ф) *сарай* на склад сена и прочего с воротами; г) *конюшня* из дерева в столбы построенная. Крыша соломою крыта, с дверьми при оной.

28. *Коммессариатское Депо*. *Корпус* каменный с верхним этажом, с крыльцом на 6 каменных колонах укрепленным, с гипсовыми штукатуриями, под крыльцом пол и потолок с досок, имеет длины $26\frac{1}{2}$, ширины $12\frac{1}{2}$, вышины $3\frac{1}{2}$, толщиной в стенах пол сажени. Вход от крыльца во внутрь корпуса на коридор, а по обем сторонам оного имеется 6-ть отделений или *магазинов*. Пол с досок, потолок холстенный. Двери *фалованные*, крашенные и окошка двойные тоже крашенные с оковкою и французскими замками при дверях. Из низу вход на *верхний этаж* по сходам на коридор в коем тоже по обем сторонам имеются *магазины* в 6-ти отделениях. Двери при оных *фалованные* с французскими замками, окошка двойные крашенные, потолок холстенный. Из того этажа вход по сходам на верх, где тоже устроены *склады*. Сей корпус гонтами крытый с рывнами и рурами *бляшаными* для ската воды. *Подворье*, при нем же корпус окруженный каменным муром, имеющего длины 30 сажени, вышины $1\frac{1}{2}$, толщины $\frac{1}{2}$ сажени. *Весов* под крышами гонтами крытыми два, в числе которых при одних крыша на каменных 8 колонах укреплена с гипсовыми штукатуриями, а при вторых крыша о 8-и *деревянных колонах* устроена.

Дом 2-й каменный с верхним этажом, имеющий длины $14\frac{1}{2}$ сажени, ширины 5, толщиной в стенах пол сажени, а вышины $4\frac{1}{2}$ сажени с крыльцом на шести каменных филирах укрепленном, от него вход на коридор по обем сторонам оного имеется под аркадами комнат три. Двери *фасованные* с французскими замками, окошка двойные, крашены. *На верхний этаж* вход по сходам, в коем имеется в целой обширности дома *Зала* одна о 12-ти каменных колонах. Пол с досок, потолок гипсованной щикатурки,

окошка крашенные, двойные. *Магазейн каменный*, имеющий длины 44½ сажени, ширины 4¾ и вышины 2½ сажени, толщиной в стенах сажени. В оном магазейне имеется три отделения, а особо в основании каменном имеются склады. При стенах описанного магазейна *магазейн деревянный* на каменном основании, имеющий длины 21, ширины 4¾ сажени. Крыша на оном гонтами крыта, пол и потолок с досок. Дверей шалюванных на две части растворяющихся пять, с надлежащею оковкою и французскими замками.

Магазейн каменный с противной стороны корпуса, то есть за дорогою, имеющий длины 12½, ширины 5½, вышины 2 и толщины в стенах ½ сажени с крыльцом на 6-ти колонах укрепленным. Двери к входу шалюванные крашеные с оковкою, окошка полукруглые с решетками железными, пол и потолок с досок, крыша гонтами крыта.

Колодезь, в коем помпа деревянная с корбою и штангою железными. Над оной застроена будка с досок и при ней каменная ванна для наливания воды.

29. *Дом деревянный* по Ангельчику Балю с огородом садовым и сенокосами, подворье при оном доме, вход к оному до сеней, а от толь в комнаты коих есть три, особливо пекарней, кладовая на припасы, пол и потолок с досок, печь нагревательная и пекарская из кирпича с трубою на верх построенной. Погреб каменный до которого вход с внутри, по правой руке сего дома конюшни и полевая возовня, на которых крыша соломою крыта.

* * *

Сверх описанных домов и строений, принадлежащих владельцу, имеется в Дубне каменных с этажами домов 16, принадлежащих разным лицам и в центре города обширное строение называемое Ратуш также с этажем, в котором на низу лавки купечиские.

Yurii PSHENYCHNYI

THE BUILDINGS OF DUBNO TOWN IN DESCRIPTION FROM 1836

Abstract. *Based on the description from 1836, the architectural objects are considered in the article. In its examples, the peculiarities of administrative, industrial, representative, economic and trade buildings are retraced. The places of some building and complexes of the building in the town space are precisely located. In the supplement, the old document named «The description of the buildings, which belong to the owner, Secret Councilor and Cavalier duke Lubomirsky» is for the first time published.*

Keywords: *Dubno, buildings, architectural constructions, description from 1836, town planning.*
